زبان فرانسه در اواخر قاجار بیش از هر زبان دیگری در مکالمات، آموزش‌ها و مکاتبات مردم مشهد دیده می‌شود

بونژو مِشَد!

حسین بیات| در دوره قاجار، زبان روسی زبان خارجی غالب در مشهد است، اما با رواج «زبان فرانسه» در مدارس، افزایش شمار مستخدمان خارجی و برقراری روابط فرهنگی با کشورهای فرانسوی‌زبانی چون بلژیک، از اواخر این دوره، زبان فرانسه به‌مرور جایگزین زبان روسی می‌شود.
در این دوره، ابتدا آموزش زبان فرانسه برای تربیت فرزندان حکام و ثروتمندان است و بیشتر کارکرد تجاری و سیاحتی دارد، اما با تأسیس مدارس نوین، آموزش این زبان عمومیت بیشتری پیدا می‌کند. ضمن اینکه اعزام دانش‌آموزان به فرانسه برای ادامه تحصیل، در همین دوره اهمیت ویژه‌ای می‌یابد و طی چند دهه، مقصد تحصیلی بیشتر جوانان و نوجوانان خراسانی، ازجمله پزشکان مشهدی، از روسیه به فرانسه تغییر می‌کند. در گزارش پیش‌رو، به همین دوران می‌رویم؛ دورانی که زبان فرانسه بیش از هر زبان دیگری در مکالمات، آموزش‌ها و مکاتبات مردم مشهد دیده می‌شود.

با حضور مستشاران بلژیکی در ساختار وزارت مالیه و گمرک ایران تقریبا تمام دفاتر مالیه به زبان فرانسه نوشته می‌شوند. از این رو برابر با ماده ۱۰ تشکیلات وزارت مالیه در سال ۱۲۹۴ خورشیدی مقرر می‌شود این وزارت مراقبت کند که کلیه مکاتبات رسمی و دفاتر ادارات مالیه به خط فارسی باشد اما این اخطاریه که مربوط به ۶ سال بعد است، می‌گوید دفاتر همچنان به زبان فرانسه نوشته می‌شوند

Trésorerie Générale de Perse
خزانه داری کل ایران
Téhéran, le

نامه خزانه داری کل به امضای موسیو للو که بعد از گمرک مشهد به مقام خزانه دار کل ایران تعیین می‌شود؛ عنوان خزانه داری کل ایران به زبان فرانسه در سربرگ قابل مشاهده است

اولین آموزگاران فرانسه

گسترش زبان فرانسه در ایران و به‌تبع آن در مشهد، ریشه در دوره ناصرالدین شاه قاجار دارد. در این دوران، فرانسوی‌ها به‌عنوان یکی از مهم‌ترین گروه‌های متخصصان اروپایی، حضور فعالی در مشهد دارند و برخی حکام محلی از تخصص و دانش آنان برای آموزش زبان فرانسه به فرزندانشان بهره می‌برند. به استنادسفرنامه «میرزاخانلرخان اعتصام‌الملک»؛ شاهزاده محمدتقی میرزا رکن‌الدوله، پسر سوم محمدشاه قاجار و حاکم خراسان، نخستین کسی است که در سال ۱۲۵۵ خورشیدی، معلمی فرانسوی را برای تعلیم پسرش، علی‌نقی میرزا، استخدام می‌کند. از همین‌رو، روزنامه قاجاری «شرافت» وقتی در شماره اول ربیع‌الثانی ۱۳۱۹ قمری، برابر با ۲۷ تیر ۱۲۸۰ خورشیدی، به معرفی «شاهزاده علی‌نقی میرزا رکن‌الدوله» می‌پردازد، درباره او می‌نویسد: «در علوم عربیه و فنون ادبیه و قرض شعر و انشاء رسایل فارسیه و عربیه و تواریخ عرب و عجم و علم تفسیر، حظی وافر و اطلاعی وافی یافتند و در فن جغرافی و زبان فرانسه و سایر معلومات مفید عصر جدید، مهارتی بسزا حاصل نمودند.»
توجه محمدتقی میرزا رکن‌الدوله، البته، به آموزش این زبان نیز هست، به‌طوری که در سال ۱۳۱۴ قمری، به میرزا اسماعیل خان سیرجانی کرمانی که مدت مدیدی را در تهران، صرف تحصیل علوم و فنون و فراگیری زبان فرانسه، خط و انشا کرده و پس از آن به ارض اقدس آمده است، دستور می‌دهد یک باب مدرسه دایر کند و همین علوم را آموزش دهد.
هانری رنه دالمانی، سیاح و جواهرفروش، نیز در «سفرنامه از خراسان تا بختیاری»، از استخدام معلمی فرانسوی به نام مسیو سزاری (Monsieur Cesari) برای آموزش زبان فرانسه به فرزند یکی از حکام خراسان - بدون ذکر نام وی - خبر می‌دهد. بنا بر نوشته دالمانی، مسیو سزاری شغل معلمی را بدون اطلاعات کافی و فقط به خاطر پول برعهده می‌گیرد.

گسترش فرانسه با بلژیکی‌ها

با تأسیس دارالفنون، زبان فرانسه جایگاه مهمی در نظام آموزشی کشور پیدا می‌کند؛ زیرا بسیاری از دروس به این زبان تدریس می‌شوند. علاوه بر این، اعزام تعداد قابل توجهی دانشجو به فرانسه، تمایل به استفاده از زبان فرانسه را در میان نخبگان و روشنفکران ایرانی دوچندان می‌کند. در شهر مشهد، اما حضور مستشاران فرانسوی و بلژیکی امور مالی و گمرکی، سبب گسترش زبان فرانسه می‌شود.
فعالیت بلژیکی‌ها در مشهد از سال ۱۲۸۰ خورشیدی آغاز می‌شود و به مدت دو دهه ادامه می‌یابد. در این میان، مسیو للو (Monsieur Lawlou)، رئیس کل گمرکات خراسان و سیستان، نقش مهمی در گسترش زبان فرانسه در مشهد ایفا می‌کند. او با تأسیس «قرائتخانه گمرک»، در ترویج زبان فرانسه بسیار پررنگ عمل می‌کند. روزنامه نوبهار در شماره ۳۷، اول ربیع‌الثانی ۱۳۲۹ قمری، برابر با ۱۱ فروردین ۱۲۹۰ خورشیدی، تأیید می‌کند که کتابخانه و قرائتخانه گمرک، مکانی برای دسترسی به انواع کتب مفید، جراید و روزنامه‌های ایرانی و فرانسوی است. نوبهار می‌نویسد: «همین مسیو للو چندی قبل، از وضع مدارس جویا شد. یک روز به مدرسه ملی خراسان رفته، شاگردان را به‌شخصه از درس فرانسه و ریاضی امتحان نمودند و خیلی اظهارات مسرت نمودند.»
بهره‌گیری بلژیکی‌ها از زبان فرانسه در تمام مکالمات و مکاتبات خود، سبب می‌شود که این زبان عملا به مهم‌ترین زبان خارجی در شهر مشهد تبدیل شود، به‌طوری که سی اچ الیس (Alice)، از فرماندهان انگلیسی در زمان جنگ جهانی اول، در کتاب «دخالت نظامی بریتانیا در شمال خراسان» به استفاده رایج از زبان فرانسه در گفت‌وگوی مردم مشهد با نظامیان انگلیسی اشاره می‌کند.
این امر که رواج بیش از حد آن، مورد انتقاد یکی از نویسندگان روزنامه حبل‌المتین نیز قرار می‌گیرد، در شماره ۵ سال ۲۲ این روزنامه، به تاریخ ۱۲ رجب ۱۳۳۲ قمری، برابر با ۱۷ خرداد ۱۲۹۳ خورشیدی، چنین می‌آید: «مشهد. ۲۵ جمادی‌الاول. نعمت امنیت برقرار و دوائر دولتی بطرز اروپا منظم حتی به اندازه‌ای است که تمام دفاتر مالیه و غیره به فرانسه نوشته شده، اعضاء و اجزای تکلمشان به لسان فرانسه می‌باشند، چنانچه اگر کسی لسان فرانسه یا لسان دیگر خارجی نداند، اگر علامه دهر باشد، در ادارات راه به آن نخواهند داد. ایرانی‌ها فقط از اروپا همان لسان ناقص را به مملکت تحفه آورده‌اند، نه اخلاق حسنه و صفات و صنایع و اختراعات آن‌ها[را].»
البته نمی‌توان نظر نویسنده این روزنامه را پذیرفت؛ زیرا مستشاران بلژیکی که در دوایر مالیه و گمرک سیستان و خراسان مشغول به کار هستند، به‌طور گسترده از خدمات مترجمان ایرانی استفاده می‌کنند.
نمونه بارز این موضوع، مسیو کرنلیس (Monsieur Cornelis)، پیشکار مالیه خراسان در سال‌های ۱۲۹۶ تا ۱۲۹۹ خورشیدی است که از خدمات ترجمه «ابوالقاسم خان» نامی استفاده می‌کند.

آموزش فرزندان بزرگان در مدارس

همان‌طور که زبان فرانسه در ساختار اداری مشهد جا می‌گیرد، در فضای آموزش عمومی مشهد نیز پررنگ می‌شود و می‌توان آن را در صدر دروس بیشتر مدارس جدید این شهر دید. بروز این امر در یکی از اخبار روزنامه ادب پیداست. این روزنامه در ۱۸ ربیع‌الاول ۱۳۲۰ قمری، برابر با ۳ تیر ۱۲۸۱ خورشیدی، در گزارش «جشن تبریک وتهانی» که پنجشنبه پنجم ربیع‌الاول، به‌واسطه «مرحمت همایون شاهنشاه درباره جناب آقای نصیرالملک، متولی‌باشی آستان قدس، در ایوان طلای صحن مقدس» مشهد برگزار می‌شود، گزارشی درباره دبستان امیرزادگان عظام می‌نویسد که در آن تعدادی از آن فرزندان بزرگان مشهد مشغول به تحصیل زبان فرانسه بودند.
روزنامه تربیت نیز در شماره ۲۵ صفر ۱۳۲۲ قمری، برابر با ۲۲ اردیبهشت ۱۲۸۳ خورشیدی، به تدریس زبان فرانسه، البته در «مدرسه علمیه مظفریه مشهد مقدس»، می‌پردازد و می‌نویسد: «تمام بزرگ‌زادگان شهر در این دارالعلم، مشغول تحصیل‌اند و علوم تدریسی عبارت است از فارسی و عربی و مقدمات طبیعی و ریاضی و جبر و مقابله و زبان فرانسه، و قرار داده‌اند بعد از ماه صفر به درس روسی و ترکی هم شروع کنند.»

فرانسه‌خوان‌های اکابر

با رواج مدارس نوین در شهر مشهد، کودکان بیشتری امکان فراگیری زبان فرانسه را پیدا می‌کنند. آن‌ها در پایان هر سال تحصیلی، در جشن مدرسه، آموخته‌های خود را به دیگران نشان می‌دهند که نه‌تنها نمایش میزان تسلط خودشان بر این زبان است، بلکه تبلیغی نیز برای مدرسه به‌حساب می‌آید؛ نمونه‌اش دانش‌آموزان مدرسه مبارکه رحیمیه هستند که به روایت روزنامه نوبهار، در ۲۰ شعبان ۱۳۳۲ قمری، برابر با ۲۳ تیر ۱۲۹۳ خورشیدی، «یکان یکان نمایشات علمیه خود را به احسن وجه داده و مورد تحسین و آفرین واقع شدند. شاهزاده اصغرمیرزا، پسر شاهزاده مظهرالایاله که طفلی است به‌سن دوازده‌سالگی، یک خطابه به فرانسه در نهایت شیرینی مبنی بر تشکر از حسن توجهات حضار و ریاست معارف ادا کرد.»
در این دوران، آموزش فرانسه چنان رونق دارد که حتی در اکابر نیز در سطح بالایی تدریس می‌شود. روزنامه تازه‌بهار در شماره ۱۰ ذی‌القعده ۱۳۳۸ قمری، برابر با ۵ مرداد ۱۲۹۹ خورشیدی، نامه‌ای از هفت نفر از محصلان کلاس اکابر منتشر می‌کند که از استعفای معلم خود شکایت کرده‌اند. در این نامه آمده است: «مدت شش ماه است تحت تعلیم آقای موسیو میشل پطروس، مشغول تحصیل بوده، عموما از زحمات و فداکاری‌های مشارالیه، متشکر و سپاس‌گزاریم و مادام‌العمر زحمات و جانفشانی‌های ایشان را نسبت به فرد فرد شاگردان فراموش نخواهیم کرد و در این مدت، پیشرفت‌های کامل در تحصیل نموده و دروس ذیل را تعلیم گرفته‌ایم، به نحوی که می‌توانیم از عهده امتحان بیرون بیاییم. ۱- قرائت کتب متشکله فرانسه نسبت به مدت تحصیل. ۲- انشاء مراسلات مختلفه. ۳- مکالمه به زبان فرانسه و درک مطالب لازمه. ۴- دیکته صحیح. ۵- گرامر دوم فرانسه در نهایت خوبی. ولی متأسفانه معزی‌الیه چندی است از تدریس استعفا داده؛ بواسطه نبودن یک معلم کافی بکلی امورات تحصیل ما معوق مانده. چنانچه چند شبی دیگر از تدریس غیبت فرمایند، بکلی از غیبت به مدرسه ناگزیر بوده، استعفاء خواهیم داد.»
به جز او، معلمی ایرانی نیز به نام شیخ علی‌اکبر خراسانی، کلاس‌های خصوصی و رایگان زبان فرانسه برگزار می‌کند. روزنامه تازه‌بهار در ۳۱ مهر ۱۲۹۹ خورشیدی از «تعلیمات مجانی عمومی» توسط شیخ علی‌اکبر خراسانی خبر می‌دهد و می‌نویسد: «دروسی که تدریس می‌گردد، عبارت است از طبیعیات، فرانسه، انگلیسی و اسپرانتو و آقایانی که مایل به تحصیل مراتب فوق می‌باشند، شب‌ها از یک ساعت از شب گذشته، در جنب مدرسه رحیمیه در کلاس مزبور، خود را معرفی می‌نمایند؛ شیخ علی‌اکبر خراسانی.»

معلمی روس‌های مهاجر

امر دیگری که به زبان فرانسه در مشهد رونق می‌دهد، حضور مهاجران روس است که پس از انقلاب بلشویکی سال ۱۹۱۷ میلادی، بین سال‌های ۱۲۹۵ تا ۱۳۰۱ خورشیدی، راهی مشهد می‌شوند.
با ورود گسترده مهاجران روس به مشهد، جمعی از تحصیل‌کردگان روس به جرگه معلمان خصوصی زبان فرانسه می‌پیوندند. روزنامه فکر آزاد در شماره ۴ محرم ۱۳۴۱ قمری، برابر با ۵ شهریور ۱۳۰۱ خورشیدی، یک «اعلان» منتشر می‌کند و می‌نویسد: «معلمه زبان فرانسه که در پترزبورغ در مدرسه «اخو ویتسکی اسکال لا» و همچنان در پاریس در مدرسه الیانس فرانسه تحصیلات علمی را کامل کرده، فعلا به مشهد آمده، لسان فرانسه را تدریس می‌نماید. هرکس مایل به تحصیل باشد، برای دانستن شرایط و تعیین تکلیف به باغ خونی منزل مسیو فیلیپوف رجوع نماید/ آنتیپوف.»
در همین روزنامه و در شماره ۵ ربیع‌الاول ۱۳۴۱ قمری، ۳ آبان ۱۳۰۱ خورشیدی، «اعلان» دیگری از مهاجر روس دیگری به نام «ای. اونویچ» منتشر می‌شود که می‌گوید: «اینجانب برای تدریس فرانسه و روسی حاضرم. از صبح تا ظهر داوطلبان به آدرس ذیل رجوع نمایند: بیرون دروازه ارگ، مقابل منزل مرحوم ارفع‌الممالک، کاروانسرای حاج علی‌اکبر؛ (ای اونویچ).»
با حضور همین افراد است که تدریس زبان فرانسه، رونق بیشتری می‌گیرد؛ روزنامه فکر آزاد در ۷ جمادی‌الثانی ۱۳۴۱ قمری، ۵ بهمن ۱۳۰۱ خورشیدی، اطلاعیه‌ای برای «تحصیل السنه داخله و خارجه» منتشر می‌کند که «لسان فرانسه» در صدر زبان‌های آموزشی خارجه آن قرار دارد.
در کنار این افراد، برخی تحصیل‌کرده‌های ایرانی نیز زبان فرانسه را در کلاس‌های خصوصی تدریس می‌کنند و حتی آموزشگاه‌هایی نیز برای آن شکل می‌گیرد که متعهد می‌شوند زبان فرانسه را در شش ماه به افراد آموزش دهند. یکی از مهم‌ترین این آموزشگاه‌ها، «آموزشگاه گلشن» در کوچه عباسقلی‌خان، بالاخانه‌های عزیزا...اف، است که از سال ۱۳۰۱ خورشیدی شروع به کار می‌کند و خدمات تدریس زبان فرانسه را با روشی نوین ارائه می‌دهد. چنین فضایی سبب می‌شود که زبان فرانسه در سال‌های پایانی قاجار به زبان اول خارجه در مشهد بدل شود و تا سال‌های اشغال مشهد، پس از شهریور ۱۳۲۰ خورشیدی، نیز در همین جایگاه بماند. در این دوره، با وجود حمایت کنسولگری انگلیس و سپس آمریکا، آموزش زبان انگلیسی در آموزشگاه‌ها، رواج بیشتری می‌یابد و زبان فرانسه با درجه اهمیت کمتری تدریس می‌شود.

تصویر نواب مستطاب اشرف اکرم والا شاهزاده رکن‌الدوله

منابع:
مجموعه ۱۸ جلدی «اخبار خراسان در مطبوعات قاجار»، گردآوری سیدمهدی سیدقطبی.
مقاله «بررسی تاریخچه آموزش زبان فرانسه در شهر مشهد؛ دوره قاجار و پهلوی اول»، نوشته علی نجف‌زاده و سعید عامری، منتشرشده در فصلنامه مطالعات فرهنگی اجتماعی خراسان، دوره ۱۸، شماره ۲

اخبار قدیمی

وقتی انتظار سه ماهه برای آمدن پاسخ یک آزمایش، شهر را شلوغ کرد

شکایت از کوکاکولا؛ حقیقت یا بازی تبلیغاتی؟

کارکنان کارخانه کوکاکولای مشهد / دهه ۴۰ قرن ۱۴ خورشیدی

ترابی| ۶۸ سال پیش در چنین روزی، روزنامه «آفتاب شرق» یک مصاحبه جنجالی سریالی چاپ و منتشر می‌کند که خبرش مثل بمب توی مشهد می‌ترکد و افراد بسیاری را برای گرفتن روزنامه و خواندن این مطلب به باجه‌های روزنامه‌فروشی می‌کشاند اما ماجرا چیست؟ بگذارید روایت را این‌طور شروع کنیم؛ مشهد از ابتدای پیدایش، دشتی خشک محسوب می‌شده است که شاهان و درباریان بسیاری مانند شاه‌عباس صفوی، نادرشاه افشار و امیرعلیشیرنوایی، وزیر دربار تیموریان، برای تأمین آب و کشاندن آب نواحی اطراف مشهد به‌سمت حرم امام‌رضا(ع) تلاش‌هایی کردند اما این کمبود آب در دورانی به کمبود بهداشت آن هم رسیده و گزارش‌های بسیاری به‌ویژه در دوره قاجار درباره بی‌کیفیت و کثیف بودن آب شرب شهری، منتشر شده است. بعدها با ایجاد کارخانجات متعدد لیموناد و نوشابه در مشهد دوره پهلوی دوم، همچنان گزارش‌هایی از استفاده آب بی‌کیفیت در این مشروبات غیرالکلی وجود داشت اما در شهریور سال ۱۳۳۷ خورشیدی، دامنه شکایت‌ها برای استفاده از آب غیربهداشتی در نوشابه کوکاکولا که آن دوران محبوب‌ترین مشروب غیرالکلی در همه ایران بود، صاحب این کارخانه را ناچار کرد به روزنامه‌ها پاسخ بدهد.

آنچه روزنامه آفتاب شرق نوشت

روزنامه آفتاب شرق پس از ادعای اینکه شکایت‌های زیادی درباره نوشابه کوکا دریافت کرده، تصمیم می‌گیرد با رئیس کارخانه کوکا مصاحبه کند. این جریده می‌نویسد: «چون شنیده شده پاره‌ای افراد اظهار می‌دارند که آب مصرفی کارخانه کوکاکولای مشهد مثل سایر آب‌های مشهد، دارای املاح گچی است و برای شرب خوب نیست، خبرنویس ما دست به بررسی این موضوع زده و با آقای فرزین، رئیس کارخانه کوکاکولای مشهد، تماس گرفته و در این‌باره اطلاعاتی به دست آورده که ذیلا به اطلاع خوانندگان محترم می‌رسد. ابتدا از آقای فرزین سئوال شد چون یک عده مردم درباره آب مصرفی کوکاکولا شایعاتی منتشر کرده و می‌گویند آب مزبور املاح گچی دارد، شما در این‌باره چه نظر دارید؟ آقای فرزین هم گفتند آب مصرفی کارخانه از یک حلقه چاه عمیق که عمق آن صدوهشتاد متر است، تأمین می‌شود و کارخانه کوکاکولا در بدو بهره‌برداری، از چاه عمیق مزبور، نمونه آب را در بطری‌های استریل‌شده به مجهزترین آزمایشگاه‌های نیویورک، رم، بیروت و تهران فرستاده که زیر نظر متخصصین اداره صادرات کوکاکولا، تجزیه [شده است] و فرمول دقیق تصفیه آب مزبور را تهیه [کرده] و ارسال داشته‌اند و براساس همان فرمول، آب مصرفی کارخانه به وسیله مجهزترین و مدرن‌ترین دستگاه‌های تصفیه آب جهان، چه از نظر املاح معدنی و چه از لحاظ میکروبی، کاملا تصفیه می‌شود و آبی صددرصد خالص و منزه و بدون هرگونه آلایشی برای پر کردن بطری‌های کوکاکولا به دست می‌آید که می‌توان با اعتماد گفت درست مشخصات آن مثل آبی است که در نیویورک و شهرهای بزرگ دنیا در بطری‌های کوکاکولا ریخته می‌شود و مطلقا هیچگونه مواد زائدی ندارد.» رئیس کارخانه کوکاکولا در ادامه این گفت‌وگو توضیح می‌دهد: «در هر نوبت بهره‌برداری از کارخانه، آب، تصفیه شده و محصول نمونه‌برداری شده و برای تجزیه، به لابراتوارهای مجهز اداره صادرات کوکاکولا فرستاده می‌شود تا کوچک‌ترین تغییری در وضع آب و مشخصات کوکاکولا داده نشود. باید گفت که اداره کوکاکولا، فوق‌العاده علاقه‌مند به حفظ موقعیت بی‌نظیر خود در دنیا و سوابق هشتادساله خدمات اجتماعی و بهداشتی خود می‌باشد و کمال دقت از نظر فنی و بهداشتی به عمل می‌آید که کوکاکولا در سراسر دنیا دارای خصوصیات واحد باشد. با این توضیح، روشن می‌شود آبی که در مشهد برای تهیه کوکاکولا مصرف می‌شود، همان مزه و طعم آب نیویورک یا لندن و تهران را دارد.»
کار به این توضیحات ختم نمی‌شود و پس از چاپ این مصاحبه، معترضان از روزنامه می‌خواهند آب چاهی که شیشه‌های نوشابه از آن پر می‌شود، آزمایش شود. خبرنگار دوباره به سراغ فرزین می‌رود و او در مصاحبه دوم نیز این‌طور پاسخ می‌دهد: «اداره صادرات کوکاکولا که یک اداره منحصربه‌فرد و مستقل است، در تمام دنیا کارش کنترل محصولات کارخانجات متعدد کوکاکولاست و اگر کوچک‌ترین اختلافی بین محصولات یک کارخانه و کوکاکولای نمونه باشد، طبق قرارداد از رده خارج و از کار آن کارخانه جلوگیری می‌کند، ولی برای اینکه جوابی به مغرضین داده باشیم، حاضریم هر متخصص شیمی را در کارخانه پذیرفته و ایشان را برای کنترل همه دستگاه‌های کارخانه، راهنمایی کنیم.» اما آنچه جنجال برانگیز می‌شود، این دو مصاحبه نیست. با پیگیری روزنامه آفتاب شرق، نمونه آب مصرفی کارخانه کوکاکولا، آزمایش و خبر آن با سه ماه انتظار در آذر همان سال منتشر می‌شود؛ خبری که مشهدی‌ها را به باجه روزنامه‌فروشی می‌کشاند تا خودشان نتیجه آزمایش را بخوانند. نتیجه چاپ‌شده نشان می‌دهد که اعتراض‌ها بجا نبوده است و آب مصرفی کارخانه کوکاکولا، عاری از هرگونه املاح است. همین خبر، فروش نوشابه کوکا را که طی چند ماه گذشته - از مصاحبه آقای فرزین تا آمدن جواب آزمایش - با کسادی مواجه کرده بود، دوباره به رونق بازگرداند، اما همچنان برخی افراد مصرانه معتقد بودند که کیفیت آب مصرفی خوب نیست؛ اعتراض‌هایی که پس از آن، هرگز پاسخ داده نشد. البته ناگفته نماند، نتیجه‌ای که روزنامه‌ها، سه ماه بعد از این شکایات و مصاحبه‌های مربوط به آن می‌گیرند، این احتمال را پررنگ می‌کند که کل این بازی و جریان نوعی رپورتاژ و حیله برای برند کردن و افزایش فروش بوده باشد.
همچنین منبع ما در انتشار این خبر کتاب «اخبار خراسان در دوره پهلوی دوم، پژوهش و گردآوری «سیدمهدی سیدقطبی» است.

مختصری از تاریخ ایجاد کارخانه کوکاکولا

قدیمی‌ترین نوشیدنی غیرالکلی دنیا، سال ۱۳۳۶ در قالب شرکت سهامی خوشگوار در مشهد دایر شد. ریاست هیئت‌مدیره این شرکت را عبدالوهاب اقبال که در سال‌های ۱۳۳۰ تا ۱۳۳۲ شهردار مشهد بود، برعهده داشت. اولین رئیس کارخانه کوکاکولا نیز محمدحسین فرزین بود. اراضی محل ساخت کارخانه کوکاکولا متعلق به سیدمحمود سیدی بود. این کارخانه خارج محدوده شهر و در هفت‌کیلومتری میدان تقی‌آباد قرار داشت (میدان تقی‌آباد در آن زمان حد مرزی شهر و آغاز جاده وکیل‌آباد محسوب می‌شد).» در ادامه هم ماشین‌آلات ایتالیا، شکر چناران و آب پاک دوبار تصفیه‌شده مشهد با عصاره‌های طبیعی به‌کار گرفته شدند تا یک نوشیدنی کاملا بهداشتی تولید و در مرکز فروشی که در خیابان سعدی قرار داشت، عرضه شود. کارخانه کوکاکولا در هر ساعت به‌طور متوسط ۵ هزار بطری نوشابه تولید می‌کرد که تنها با قرارداد سال ۱۳۳۹ سالانه ۶ میلیون بطری آن به کشورهای هم‌جوار صادر شده و در مقابل، پشم و پوست که موردنیاز دیگر کارخانه‌های مشهد بودند، وارد می‌شد. تولید یک نوشیدنی خاطره‌انگیز دیگر به‌نام «فانتا» از سال ۱۳۳۹ در این کارخانه آغاز شد. آغاز تولید این نوشیدنی پرتقالی در مشهد را با راه‌اندازی یک کارناوال شادی جشن گرفتند.